

Τὸ ἔργο τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου: ἀλφάβητο, μετάφραση, γλῶσσα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΝΤΟΤΣΙΚΑ *

Τὸ ἔτος 863 μ.Χ., ἐπὶ πατριαρχείας Φωτίου τοῦ Μεγάλου (α΄ πατριαρχία: 858-867 μ.Χ., β΄ πατριαρχία: 878-886 μ.Χ.), μετὰ ἀπὸ αἴτημα τοῦ Μοραβοῦ ἡγεμόνος Rostislav, ὁ ὁποῖος διεπίστωσε ὅτι ὁ μοραβικός λαὸς εἶχε ἀνάγκη νὰ διδαχθῆ στὴ γλῶσσα του τὴ χριστιανικὴ πίστη, ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄ (842-867 μ.Χ.) ἀνέθεσε στὸν ἅγιο Κυρίλλο νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Μεγάλην Μοραβία καὶ νὰ ἀνταποκριθῆ στὸ αἴτημα τοῦ ἡγεμόνος της. Στὸν *Βίο Κυρίλλου* ἀναφέρεται ὅτι τὸ αἴτημα τοῦ Rostislav ὑπῆρξε ἡ ἀποστολὴ ἐπισκόπου καὶ διδασκάλου, γιὰ νὰ διδάξῃ στὴ γλῶσσα τους τοὺς ἐκχριστιανισμένους ἤδη Μοραβούς, ἐνῶ στὸν *Βίο Μεθοδίου* οἱ Μοραβοὶ ζητοῦν διδάσκαλο, ὁ ὁποῖος θὰ τοὺς ὀδηγήσει εἰς τὴ γνώση καὶ θὰ τοὺς διδάξῃ τὴν ἀλήθεια¹.

Ἡ διδασκαλία ὁμῶς τῆς ἀληθείας καὶ ὁ διδάσκαλος ποὺ θὰ διδάξῃ στὴ σλαβικὴ γλῶσσα, προϋποθέτουν ἀπαρεγκλίτως σλαβικὴ γλῶσσα καὶ γραφὴ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας τοῦ ἀνήγγειλε ὅτι ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Μοραβία, διότι οὐδεὶς ἦτο εἰς θέσιν νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἓνα τέτοιο ἔργο, ὁ ἅγιος ἀπήντησε ὅτι θὰ πάει, παρ' ὅτι ἄρρωστος καὶ κουρασμένος, ἀρκεῖ οἱ Μοραβοὶ νὰ «ἔχουν γράμματα στὴ γλῶσσα τους». Ὅταν πλέον σαφηνίστηκε ὅτι τὸ αἴτημα τοῦ Μοραβοῦ ἡγεμόνος ἀφοροῦσε εἰς τὴν ἀπόκτηση γραπτοῦ σλαβικοῦ λόγου, ὁ ἅγιος καὶ φιλόσοφος ἀπήντησε:

ποιοὺς μπορεῖ νὰ γράψῃ λόγια πάνω σὲ νερὸ ἢ νὰ ἀποκτήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτοῦ τὴν κατηγορίαν τοῦ αἰρετικοῦ²;

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος, ἡ σλαβικὴ γλῶσσα ὑπῆρξε πενιχρὴ καὶ μὲ λεξιλόγιο μόνον γιὰ τὰ ἀπαραίτητα. Οἱ Σλάβοι, ὅπως οἱ πηγὲς μαρτυροῦν, δὲν

* Ἡ Ἀλεξάνδρα Ντότσικα εἶναι Δρ. Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, Μεταδιδακτορικὴ Ἐρευνήτρια Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

1. ΤΑΧΙΑΟΣ ΑΝΤ.-ΑΙΜ., *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἡ βυζαντινὴ παιδεία στοὺς Σλάβους*, ἐκδ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 87.

2. Ὁ.π. σ. 89.

φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῦν κάποια δική τους συγκεκριμένη γραφή καὶ παρουσιάζονται μᾶλλον ὡς ἕνας λαὸς χωρὶς πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ παιδεία³. Ἐπομένως, τὸ αἶτημα τοῦ Μοραβοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπαιτοῦσε τὸ ἐλάχιστο τῆ δημιουργία λόγιας γλώσσης, χωρὶς τὴ συμβολὴ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸ νὰ ἀποδοθοῦν τὰ ἐξαιρετικὰ πολὺπλοκα νοήματα τῶν κειμένων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ κατ' οὐσίαν σήμαινε ὅτι οἱ ἅγιοι καλοῦνταν νὰ μεταφέρουν εἰς τοὺς Σλάβους τὸν κόσμον τῶν λειτουργικῶν βυζαντινῶν κειμένων, τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν περικοπῶν, τὰ κανονικὰ καὶ νομικὰ κείμενα, τὶς πατερικὲς ὁμιλίες⁴ καὶ μᾶλλον τὸν πολιτισμό.

Τὸ ἔργο λοιπὸν τῶν δύο ἁγίων ἐντοπίζεται σὲ τρία οὐσιαστικὰ ζητήματα. Ὁ αὐτοκράτορας κατ' οὐσίαν τοὺς ἀνέθεσε νὰ ἐπισκεφθοῦν ἕναν λαὸ χωρὶς γραφὴ καὶ χωρὶς πνευματικὴ καλλιέργεια, γιὰ νά:

1. τοῦ προσφέρουν ἀλφάβητο,
2. μεταφράσουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
3. νὰ διδάξουν τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια, νὰ ἐμπνεύσουν δηλαδὴ στὴ χριστιανικὴ πίστη.

Πράγματι οἱ δύο ἅγιοι ἀρχικὰ δημιούργησαν ἀλφάβητο, τὸ ὁποῖο κάλυπτε τὸ εὖρος τῶν φωνολογικῶν ἀπαιτήσεων τῆς σλαβικῆς γλώσσης⁵. Γιὰ νὰ ἀποδοθῆ, ἐπίσης, ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὰ σλαβικὰ σχηματίσαν πλῆθος ἀπὸ ἀφηρημένα οὐσιαστικά, ἐπίθετα καὶ σύνθετες λέξεις, πλοῦτος ὁ ὁποῖος ξεχώθηκε ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ θησαυροφυλάκειο τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀφησε γιὰ πάντα τὴν σφραγίδα τῆς παρουσίας του εἰς τὸν σλαβικὸ πολιτισμό.

Μεταφραστικὲς δυσχέρειες

Γιὰ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του κάποιου ἄλλου εἴδους ζητούμενα, πὺ ἀφοροῦν μᾶλλον εἰς τὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως. Γιὰ παράδειγμα πάντα

3. Ὁ.π. σ. 92, 134.

4. ΓΟΝΗΣ Δ., «Ἱεραποστολικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, Ἀποτίμησις τῆς προσφορᾶς τους», Βιβλιοθήκη Πορφυρογέννητος τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, <http://www.apostoliki-diakonia.gr>, 2012.

5. ΤΑΧΙΑΟΣ ΑΝΤ.-ΑΙΜ., *Κυρίλλος καὶ Μεθόδιος οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἡ βυζαντινὴ παιδεία στοὺς Σλάβους*, ἐκδ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 93-94.

τὸ πρωτότυπο κείμενο θεωρεῖται ἀναντικατάστατο καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ παρατίθεται δίπλα ἀπὸ τὴν μετάφραση, σὲ διπλανὴ στήλη.

Ἡ πολυπλοκότητα τῆς σχέσεως τῆς μετάφρασης μὲ τὸ πρωτότυπο ὁμοιάζει μὲ τὴν σχέση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μὲ τὴν κακὴ τῆς ἀπόδοσης, ὡς τὴν περιγράφει εὐστοχα καὶ εὐγλωττα ὁ Γέρον Παῖσιος⁶. Γράφει λοιπὸν: «Καὶ τί γλυκὰ γυρίσματα ἔχει ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ!... ἄλλα λεπτὰ σὰν τὸ ἀηδόνι, ἄλλα σὰν ἀπαλὸ κυματάκι, ἄλλα δίνουν μίαν μεγαλοπρέπεια. Ὅλα ἀποδίδουν, τονίζουν τὰ θεῖα νοήματα. Ὅμως, σπάνια νὰ ἀκούσῃς αὐτὰ τὰ ὁμορφα γυρίσματα. Οἱ περισσότεροι ποὺ ψέλνουν τὰ λένε λειψά, κουτσουρεμένα, καλουπωμένα. Ἀφήνουν κενά, τρύπες! Καὶ τὸ κυριώτερο, τὰ λένε χωρὶς τόνο. Ἀπορῶ· δὲν ἔχουν ὀξεῖες τὰ βιβλία τους;».

Τὰ κυριώτερα σημεῖα, στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ σταθοῦμε, ὥστε κατὰ βάθος καὶ ρήματα νὰ κατανοήσουμε τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐφευρέσεως τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῶν μεταφραστικῶν ἐγχειρημάτων τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου συγκλίνουν σὲ 3 μὲ 4 κεφαλαιώδους σημασίας ζητήματα.

1. Τὸ πρῶτο σημεῖο ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέση μετάφρασης καὶ ἐρμηνείας. Δύο δρόμοι χωριστοὶ ποὺ βρίσκονται σὲ διαρκῆ σύζευξη, καθὼς ἡ μετάφραση προϋποθέτει τὴν ἐρμηνεία, καθὼς ἡ ἐρμηνεία ἐπηρεάζει καὶ τὶς ἴδιες τὶς μεταφραστικὰς ἀρχές, τὶς ὁποῖες θὰ ἐφαρμόσει ἐν τέλει ὁ μεταφραστής⁷. Ὁ ἐρμηνευτὴς καὶ μεταφραστὴς πρέπει πρωτίστως νὰ ἀναγνώσῃ ὁλόκληρο τὸ ἔργο εἰς τὴν πρωτότυπο, ὥστε νὰ συλλάβῃ πλήρως τὸ πνεῦμα τοῦ⁸ μὲ τὶς βαθύτερες καὶ λαμπρότερες ἀποχρώσεις του, πρέπει δηλαδὴ κατ' ἀρχὴν νὰ τὸ ἔχει ἐρμηνεύσει μῆσα του.

Ἡ ἐρμηνεία, ὁμως, ἰδιαίτερος σὲ τέτοιου εἴδους κείμενα, συσχετίζεται μὲ ὅ,τι ὁ ἐρμηνευτὴς φέρει ὡς πρόσωπο, μὲ τὶς ἀξίες του, μὲ τὸ προσωπικὸ του εἶναι καὶ γίνεσθαι. Οἱ ἅγιοι ἔθεσαν ἑαυτὸν, ὁλόκληρο τὸν προσωπικὸν τους κόσμον εἰς τὴν μεταφραστικὴν τὴν ἐρμηνεία, ἐδοκιμάσθησαν εἰς τὴν ρίζαν -θα μπορούσε τις νὰ ἰσχυριστῆ. Προσέφεραν τὰ βαθύτερα μύχια τοῦ ἑαυτοῦ τους, ὅχι γιὰ ἴσως ἤθελαν ἢ δὲν ἤθελαν, τὸ ἐπέλεξαν ἢ δὲν τὸ ἐπέλεξαν, ἀλλὰ διότι

6. ΓΕΡΟΝΤΟΣ ΠΑΪΣΙΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ, *Λόγοι Α΄. Μὲ πόνο καὶ ἀγάπη γιὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον*, ἔκδ. Ἱερὸν Ἰουχαστήριον «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτὴ 1998, σσ. 190-191.

7. ΚΟΛΤΣΙΟΥ Α., «Δεδομένα καὶ προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς μετάφρασης», *Ἐκκλησία*, τ. 5, 2012, σ. 278.

8. Ὁ.π., σσ. 275-290, ἹΕΡΩΝΥΜΟΣ, Ἐπιστολὴ 57.

αὐτὸ ἢ σύμβαση μιᾶς τέτοιου εἶδους ἐρημηγευτικῆς προσεγγίσεως καὶ μάλιστα τόσο ἐπιτυχημένης ἀπαιτεῖ.

Ἡ συλλογικότητα, ἐπίσης, σὲ τέτοιου εἶδους διαδικασίες, εἴτε πρόκειται γιὰ δημιουργία ἀλαβήτου, εἴτε γιὰ μετάφραση, διαχρονικὰ ἀποδεικνύεται δικλείς, ἢ ὅποια καὶ ἐγγυᾶται περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ ἀποτελέσματος καὶ οἱ ἅγιοι, ὡς ἀναφέρεται, ἐργάζονταν μετ' ἄλλων συνοδοιπόρων. Ἐν προκειμένῳ, ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸν ὅποιο καὶ ἀνετέθη ἀρχικὰ τὸ ἔργο, διακρινόταν τόσο γιὰ τὴν θεολογικὴ καὶ λατρευτικὴ του κατάρτιση, ὅσο καὶ γιὰ τὴν σλαβομάθεια του⁹. Ἐπίσης, ἂν συνδυάσει κανεὶς ὅσα ἀναφέρονται στὶς πηγές, συμπεραίνει ὅτι θὰ πρέπει νὰ γνῶριζε περισσότερες ἀπὸ ἕξι ξένες γλώσσες, ὅπως σλαβικά, ἰουδαϊκά, σαμαρειτικά, ἀραβικά, *rusŭki* καὶ λατινικά¹⁰. Λέγεται δὲ ὅτι, ὅταν ὁ Θεόκτιστος τοῦ πρότεινε ὡς σύζυγο μιὰ βυζαντινὴ αὐτοκράτειρα, τὴν ὅποια ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργὸς εἶχε βαπτίσει, ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀπήντησε ὅτι γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τίποτα πολυτιμώτερο ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, καθὼς ἐπιθυμοῦσε νὰ μαζέψῃ τὴ γνώση καὶ νὰ φθάσῃ στὴ δόξα καὶ τὸν πλοῦτο τοῦ Ἀδάμ¹¹. Πρόκειται ἄρα γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ὑψηλῆς πνευματικῆς ποιότητος, πού οἱ σλαβικοὶ λαοὶ εἶχαν τὴν τύχη διὰ μέσῳ τοῦ ἔργου του νὰ γευτοῦν τὰ μύχια τοῦ πολιτισμοῦ του.

Ὁ ἅγιος Μεθόδιος φαίνεται ὅτι γνῶριζε τὴ σλαβικὴ πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὸν ἀδερφό του. Εἶχε ζήσει ἐπὶ μακρὸν μεταξὺ τῶν Σλάβων καὶ εἶχε ἀποκτήσει βαθιὰ αἴσθησι τῆς γλώσσης τους ὡς διοικητῆς σλαβικῆς ἀρχοντίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 843-856 μ.Χ.¹². Γνῶριζε ἄρα τίς λεπτές ἀποχρώσεις τῆς σλαβικῆς γλώσσης καὶ ἤτο εἰς θέσιν νὰ τὴ χρησιμοποιῆ ἀνάλογα.

Ὁ Κύριλλος διέθετε μιὰ περισσότερο θεωρητικὴ κατάρτιση, ἢ ὅποια ὅμως στεροῦνταν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια προσφέρει ἡ συνεχῆς ἐπαφὴ μὲ τὴ γλώσσα, πού μιλιέται καθημερινῶς¹³. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶχε ἠγετικό ρόλο εἰς

9. ΤΑΡΝΑΝΙΔΗΣ Ι.Χ., *Σελίδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν Σλάβων*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 148.

10. Ὁ.π., σ. 149.

11. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Χρ., *Μὴ θεολογικὲς σπουδὲς καὶ ἐνδιαφέροντα Κωνσταντῖνου «Φιλοσόφου» ἀδελφοῦ Μεθοδίου*. Στὸ Πρακτικὰ συνεδρίου, Ἐορταστικαὶ ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, φωτιστῶν τῶν Σλάβων (10-15 Μαΐου 1985), Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 353-357.

12. ΤΑΡΝΑΝΙΔΗΣ Ι.Χ., *Σελίδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν Σλάβων*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 153.

13. ΤΑΧΙΑΟΣ ΑΝΤ.-ΑΙΜ., *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἡ βυζαντινὴ παιδεία στοὺς Σλάβους*, ἐκδ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 140-150.

τήν ιεραποστολική ομάδα, ἀφ' οὗ σὲ αὐτὸν κάθε φορὰ ἀπευθύνεται ὁ αὐτοκράτορας, αὐτὸς ἐπινοεῖ τὴν σλαβική γραφή καὶ αὐτὸς παίρνει ἐντολὴ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Μοραβία μαζί μὲ τὸν ἀδερφό του ἀσφαλῶς ἅγιο Μεθόδιο¹⁴.

Ἡ κυρίως ὁμως μεταφραστικὴ ἐργασία γινόταν στὸν κύκλο πού μόνιμα καθύθυνε ὁ Μεθόδιος ὑπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία του καὶ μᾶλλον εἰς τὴν Μονὴ Πολυχρονίου τοῦ ὄρους Ὀλυμπος Βιθυνίας. Γι' αὐτὸ καὶ παρουσιάζει μεγαλύτερο μεταφραστικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο σὲ σχέση μὲ τὸν ἀδερφό του¹⁵. Ὁ Κύριλλος γνωμοδοτοῦσε σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις, ἐκεῖ μᾶλλον πού ἡ χρεία ἐπιβάλλει ὑψηλὴ θεολογικὴ γνώση καὶ ἀπόδοση τῶν λεπτῶν δογματικῶν ἐννοιῶν¹⁶.

Ἡ συλλογικότητα αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας, πού ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς καὶ ἓναν τρόπο ἀποφυγῆς σφαλμάτων, καθὼς προστατεύει ἀπὸ τὴν κακὴ ἀπόδοση ἢ ἐρμηνεία, δὲν αἰρεῖ τὴν ἀτομικὴ εὐθύνη τοῦ ἐκάστοτε ὑπευθύνου γιὰ τὸ ἀποτελεσμα. Ἡ σημασία τῆς συλλογικότητος ἀποτυπώνεται εὐστόχως εἰς τὰ λόγια τοῦ Αὐγουστίνου, ὁ ὁποῖος δὲν διστάζει νὰ προειδοποιήσῃ τὸν Ἱερώνυμο, ὅταν ἀνέλαβε τὴν μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι δὲν θὰ εἶχε οὐδεμίαν εὐκαιρίαν νὰ πετύχῃ ἓνα καλύτερο μεταφραστικὸ ἀποτέλεσμα ἔναντι τῶν Ἑβδομήκοντα, διότι ἦτο μόνος, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐβδομήκοντα.

2. Τὸ δεῦτερο σπουδαῖο ζήτημα, καὶ ὡς ἄμεση συνέχεια τοῦ προηγουμένου συλλογισμοῦ, εἶναι ὅτι ἡ μετάφραση ἀφορᾷ εἰδικότερα εἰς τὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν προκειμένῳ, ἡ μετάφραση γίνεται γιὰ τοὺς Σλάβους ἀπὸ μιὰ τελείως ἄγνωστη ξένη γλῶσσα, τὴν ὁποία εἶναι δεδομένο ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κατανοήσουν, γεγονός πού καθιστᾷ τὴν ἀναγκαιότητά της ἀναντίρρητη.

Ἐφ' ὅσον, ὁμως, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὰ πολύπλοκα κείμενα τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θεολογικὸ, δογματικὸ, ἱστορικὸ, λογοτεχνικὸ καὶ πολιτισμικὸ τους φορτίο, τὸ ὁποῖο καλοῦνται νὰ διαχειριστοῦν οἱ ἅγιοι στὴ διαχρο-νία καὶ τὴ συγχρονία του, τὸ μεταφραστικὸ τους ἐγχείρημα καθίσταται μᾶλλον ἀδύνατο. Αὐτὸ συμβαίνει, διότι ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοση καὶ ὁ βαθμὸς ἰσοδυναμίας καὶ ἀντιστοιχίας μεταφραζομένου καὶ μεταφρασθέντος κειμένου δὲν εἶναι ζήτημα μόνον γλωσσικῆς καὶ ὑφολογικῆς ἀριότητος, ἀλλὰ πρωτίστως ἰδεολο-

14. Βίος Μεθοδίου iv, v. ΤΑΡΝΑΝΙΔΗΣ I.X., *Σελίδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν Σλάβων*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 168.

15. ΤΑΧΙΑΟΣ ΑΝΤ.-ΑΙΜ., *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἡ βυζαντινὴ παιδεία στοὺς Σλάβους*, ἐκδ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 130-135.

16. Ὁ.π., σ. 130.

γικῆς καὶ δογματικῆς πιστότητος. Ἡ ἱερότητα καὶ τὸ ὑψηλὸ κῦρος του πρὸς μετάφραση κειμένου διευρύνουν τὴ δυναμικὴ ποὺ αὐτὸ καλεῖται νὰ ἀπελευθερώσῃ ἢ νὰ καταδείξῃ ὁ μεταφραστὴς καὶ διαμορφώσῃ τὴν ταυτότητα ἢ μὴ τῆς χριστιανικῆς μεταφράσεως.

Οἱ δυσκολίες αὐτὲς συνεπάγονται μιὰ πιὸ συντηρητικὴ γενικὰ στάση στοῦ θέματος τῆς μεταφράσεως τῶν κειμένων τῆς λατρείας. Ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁμοῦς καὶ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο διακρίνεται, καθὼς ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς φιλόλογος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεταφραστικὴν του μέθοδο καὶ δηλώνει:

Οἱ λέξεις δὲν ἀποδόθηκαν τυφλὰ μὲ τίς ἴδιες ἀντίστοιχες. Γιατὶ δὲν ἦταν οἱ λέξεις καὶ τὰ λόγια ποὺ μᾶς χρειάζονταν, παρὰ τὸ νόημά τους. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ἐκεῖ ὅπου συνέβαινε τὸ νόημα νὰ συμφωνῇ στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν σλαβικὴ, ἀποδώσαμε τὴν ἔκφραση μὲ τὴν ἴδια λέξη, ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ ἔκφραση ἦταν μακρύτερη ἢ ἔκανε νὰ χάνεται τὸ νόημα, τότε, χωρὶς νὰ τὸ ἐγκαταλείψουμε, τὸ ἀποδώσαμε μὲ ἄλλη λέξη. Ἡ ἑλληνικὴ, μεταφραζομένη σὲ μιὰ ἄλλη γλῶσσα, δὲν μπορεῖ πάντοτε νὰ ἀποδοθῇ ὁμοιοτρόπως, καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ ὅλες τίς γλῶσσες εἰς τίς ὁποῖες μεταφράζεται. Συχνά, ἡ λέξη ποὺ εἶναι κομψὴ εἰς τὴν μιὰ γλῶσσα συμβαίνει νὰ μὴν εἶναι στὴν ἄλλη, καὶ αὐτὴ ποὺ εἶναι ἐπιβλητικὴ στὴν μιὰ δὲν εἶναι στὴν ἄλλη, καὶ αὐτὴ ποὺ εἶναι κεφαλαιώδης στὴν μιὰ δὲν εἶναι στὴν ἄλλη... Ἔτσι, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀκολουθεῖται πάντοτε ἡ ἑλληνικὴ ἔκφραση, παρὰ ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ φυλαχθῇ εἶναι τὸ νόημα¹⁷.

Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μεταφραστικοῦ αὐτοῦ ἐγχειρήματος... ἡ μορφή καὶ ὁ τύπος τοῦ σλαβικοῦ κειμένου ὑπῆρξαν στὴ συνείδηση τῶν Σλάβων ὅ,τι γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἀποτελεῖ τὸ πρωτότυπο καὶ παραδεδομένο ὡς θεόπνευστο ἑλληνικὸ κείμενο¹⁸!

3. Τὸ τρίτο ζητούμενο ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅτι οἱ ἅγιοι μέσῳ τοῦ ἔργου τους καλοῦνταν ὄχι ἀπλῶς νὰ μεταφράσουν, ἀλλὰ νὰ διδάξουν τὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια, νὰ μεταδώσουν δηλαδὴ τὸ μήνυμα, τὴν οὐσία, νὰ ἐμπνευστοῦν καὶ νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τὴν ἐνδιάθετο πίστη! Καὶ μάλιστα σὲ ἕναν λαὸ χωρὶς γλῶσσα καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια!

Τὴν προσπάθεια αὐτὴ δυσχεραίνει ἐξαιρετικὰ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία εἶναι κατὰ βάθος καὶ ρήματα συμβολικὴ, καθὼς εἰς τὴν ἐκκλησια-

17. ΤΑΡΝΑΝΙΔΗΣ Γ.Χ., *Σελίδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν Σλάβων*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 130-135.

18. Ὁ.π., σ. 141.

στική μας παράδοση άπαντᾶ μία ἄρρητη ἰσορροπία συμβολισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ, ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας, πράξεως καὶ θεωρίας. Οἱ προεκτάσεις γιὰ παράδειγμα τῶν προφητικῶν λόγων φαίνονται καὶ εἶναι ἀσύλληπτες γιὰ τὸν πεπερασμένο ἀνθρώπινο νοῦ ἢ πῶς νὰ μεταφέρει κανεὶς στὴν μετάφρασή του τοὺς ἀσύλληπτους συμβολισμοὺς τῶν λέξεων «Αἷμα» ὡς Αἷμα Χριστοῦ καὶ «ἄρτος» ὡς Σῶμα Χριστοῦ; Καὶ τί σημαίνει «Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ» γιὰ ὄσους δὲν γνωρίζουν ἢ ἀκόμα γιὰ ὄσους ἴσως διαθέτουμε μιὰν ἐθιμικὴ πίστη;

Κατὰ τὸν Φλορόφσκυ: *Οἱ ἀνθρώπινοι λόγοι δὲν εἶναι παρὰ σημεία... Αἱ Γραφαὶ ἀπαιτοῦν ἐρμηνείαν. Ὁχι ἡ φρασεολογία, ἀλλὰ τὸ μήνυμα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα...*

Ὁ μεταφραστὴς τῆς Βίβλου, ἐπίσης, Ἰερώννυμος, μετὰ ἀπὸ ἕναν μεταφραστικὸ ἄθλο πολῦμοχθο καὶ πολῦπλευρο, μοιάζει σὲ κάποιες στιγμὲς νὰ ἔχει μιὰ μοναδικὴ ἐπίγνωση τῆς ἀδυναμίας του καὶ ὁμολογεῖ:

τὸ νόημα τοῦ ἱεροῦ κειμένου δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντληθῇ, εἶναι σὰν τὸν ὠκεανό¹⁹.

Ἐνῶ ὁ μακαριστὸς Ἰ. Φουντούλης²⁰ σημειώνει: *Εἶναι γεγονός ὅτι πολλὰ σύμβολα ἄλλοτε αὐτόνοητα σήμερα εἶναι προβληματικά ἢ τουλάχιστον ἔχασαν τὴ βαρῦτητα καὶ τὴν ἀμεσότητα ποὺ εἶχαν στὸν καιρὸ τῆς γενέσεως καὶ τῆς χρήσεώς τους. Παράδειγμα: σύμβολα καὶ εἰκόνες ἀπὸ τὴν πολεμικὴ τέχνη ἔχουν σήμερα ἀτονήσει ἢ καὶ λησμονηθεῖ, ὅπως τὸ τεῖχος, ἡ πύλη, ἡ ἔπαλξη, τὸ βέλος, τὸ πεπρωμένο βέλος, ἡ ἀσπίς, ὁ θώρακας, ἡ περικεφαλαία ἔχουν χάσει τὸν φορτισμὸ ποὺ εἶχαν τότε. Εἶναι μουσειακὰ εἶδη, γνωστὰ ἔμμεσα ἀπὸ μελέτες καὶ ἱστορικὲς ἀναδιηγήσεις... ὁ ἄρτος δὲν εἶναι πιά τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο τῆς διατροφῆς, τὸ ἔλαιο δὲν εἶναι πιά τὸ κύριο θεραπευτικὸ μέσο.*

Καὶ αὐτὸ συμβαίνει διότι σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ὑπάρχει μιὰ ἐνιαία ποικιλία τῶν μέσων προσπελάσεως καὶ οἰκειώσεως μὲ τὴν ἀλήθεια: ὄραση, λόγος, πρᾶξις, εἰκόνες, τύποι καὶ σύμβολα λειτουργοῦν σὲ μιὰ πειθαρχημένη ἱεράρχηση καὶ ἀξιοποιοῦν ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, τὸν ὅλον ἄνθρωπο. Αὐτὴ ἡ προσπέλαση εἶναι μερικὴ καὶ ἀποσπασματικὴ καὶ εἰς τὴν περὶπτωση τῶν σλαβικῶν λαῶν μᾶλλον διαφορετικὴ.

19. ΚΟΛΤΣΙΟΥ Α., «Δεδομένα καὶ προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς μετάφρασης», *Ἐκκλησία*, τ. 5, 2012, σσ. 275-290.

20. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., «Ἡ συμβολικὴ γλῶσσα τῆς θείας λατρείας». Στὸ *Πρακτικὰ τοῦ ἱερατικοῦ συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπολεως Δράμας: Σύμβολα καὶ συμβολισμοὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Δράμα 1991, σσ. 67-69.

4. Τὸ τέταρτο ζήτημα ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅτι οἱ ἅγιοι ἐσχημάτισαν ἕναν πλουσιώτατο ἀριθμὸν λέξεων καὶ ἐκφράσεων μὲ σλαβικὲς καὶ ἑλληνικὲς ρίζες καὶ κατέστησαν ἐν τέλει δυνατὸ νὰ μεταφέρουν εἰς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς μιὰ γλῶσσα ζωντανὴ καὶ εὐέλικτη καὶ μὲ ἐκείνο τὸ βάθος, ποὺ τῆς προσέφερε τὴν θαυμαστὴν δυνατότητα νὰ δεχθῆ τὸν ἐννοιολογικὸ πλοῦτο τῆς ἑλληνικῆς. Σὲ τί, ὅμως, ἔγκειται κατ' οὐσίαν ὁ σχηματισμὸς τῶν λέξεων, τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ ποῖα ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἐγχειρήματος;

Δὲν βρήκαμε καλύτερο τρόπο, γιὰ νὰ περιγράψουμε τὴν πολλαπλὴ δυναμικὴ τῶν λέξεων, ἀπὸ τὴν παρακάτω γλαφυρὴ μᾶλλον περιγραφή: *μιὰ πέτρα ποὺ ρίχνουμε στὰ νερὰ μιᾶς λιμνούλας προκαλεῖ ὁμόκεντρα κύματα, ποὺ ἀπλώνονται στὴν ἐπιφάνεια παρασέρνοντας στὴν κίνησή τους, σὲ διαφορετικὲς ἀποστάσεις, μὲ διαφορετικὰ ἀποτελέσματα, τὸ νούφαρο καὶ τὸ καλάμι, τὴ χάριτην βαρκοῦλα καὶ τὸ φελλὸ τοῦ ψαριῶ. Ἀντικείμενα ποὺ πρὶν ἦταν ἀνεξάρτητα... εἶναι σὰν νὰ τὰ ξανάφερε κάποιος στὴν ζωὴ, σὰν νὰ τὰ ἀνάγκασε νὰ ἀντιδράσουν, νὰ συσχετιστοῦν μεταξύ τους... Ἴσως κι ἂν ἀκόμα εἶχε κανεὶς τὸν καιρὸ καὶ τὴ διάθεση, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὰ καταγράψῃ ὅλα, χωρὶς νὰ παραλείψῃ κανένα. Ἔτσι μιὰ λέξη ποὺ πέφτει τυχαῖα στὸ μυαλό μας δημιουργεῖ κύματα στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὸ βάθος παρασύροντας στὴν πτώση τῆς ἡχούς καὶ εἰκόνες, ἀναλογίαι καὶ ἀναμνήσεις, σημασίαι καὶ ὄνειρα, ξυπνώντας τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ μνήμη, τὴ φαντασία καὶ τὸ ἀσυνείδητο²¹. Οἱ λέξεις, ἐπομένως, δὲν εἶναι ἀπλὰ ἡχητικὰ μορφώματα, εἶναι σημασίαι ποὺ δηλώνουν ἐννοίαι καὶ οἱ ἐννοίαι συνθέτουν νοήματα, ποὺ καθορίζουν τὴ λειτουργία τῆς νοήσεως.*

Ἡ γλῶσσα ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοία εἶναι τὸ μορφοποιοῦν ὄργανο τῆς διανοίας. Ἡ διανοητικὴ δραστηριότητα, καθ' ὅλα πνευματικὴ, καθ' ὅλα ἐσωτερικὴ καὶ τρόπον τινὰ περαστικὴ, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἴχνη μέσω τοῦ φθόγγου, γίνεται ἐξωτερικὴ καὶ ἀντιληπτὴ. Ταυτοχρόνως ὅμως εἶναι ἀναγκασμένη νὰ συσχετίζεται μὲ τοὺς γλωσσικοὺς φθόγγους, καθὼς ἡ σκέψη δὲν μπορεῖ διαφορετικὰ νὰ ἀποσαφηνισθῆ. Ἐπομένως, ἡ γλῶσσα μορφοποιεῖ τὴ σκέψη, μεσολαβεῖ δηλαδὴ μεταξύ τοῦ ἐξωτερικοῦ (πραγματικότητα) καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ (ἀνθρώπινο πνεῦμα) ἀντικειμενικοποιώντας τὸ πρῶτο. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοία σὲ κάθε γλῶσσα ἔχει μεταφερθεῖ ὁ κόσμος: στὶς σημασιακὲς διαρθρώσεις τοῦ λεξιλογίου, στὶς γραμματικὲς κατηγορίαι καὶ τὶς συντακτικὲς συναρμογές. Κατὰ τὸν Wilhelm von Humboldt: *κάθε γλῶσσα σὲ κάθε τῆς κατάστασι σχηματίζει τὸ*

21. ΡΟΝΤΑΡΙ Τ., *Ἡ Γραμματικὴ τῆς Φαντασίας-Εἰσαγωγή στὴν τέχνη νὰ ἐπινοῆς ἱστορίαι*, μετ. Γιώργος Κασαπίδης, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2003, σ. 50.

ὄλον μιᾶς κοσμοθέασης, περιλαμβάνοντας ἔκφραση γιὰ ὅλες τὶς παραστάσεις, τὶς ὁποῖες δημιουργεῖ τὸ ἔθνος γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ ὅλα τὰ αἰσθήματα ποὺ γεννᾷ μέσα τῆς ὁ κόσμος²².

Ἡ γλῶσσα ἄρα ἀποτελεῖ τὴν ἔμπρακτο ἐπαφὴ μὲ τὰ σύμβολα τῆς ἔκφρασης τῆς σκέψεως καὶ τῆς ὅλης δράσεως, ἀποτελεῖ δηλαδή τὴν ὁδὸ τῆς ἄμεσης προσβάσεως σὲ ἕναν πολιτισμὸ καὶ ἐν προκειμένῳ τὸν πολιτισμὸ αὐτὸ προσέφεραν οἱ δύο ἅγιοι. Γι' αὐτὸ ἴσως καὶ ὁ Obolensky ἀναφέρει ὅτι ἡ σημασία τοῦ ἔργου τους ἔγκειται στὸ ὅτι κατάφεραν νὰ συμβιβάσουν καὶ νὰ συνενώσουν τρία σημαντικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ: τὸ βυζαντινὸ, τὸ ρωμαϊκὸ καὶ τὸ σλαβικὸ²³.

Συνοψίζοντας, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁτιδήποτε οἱ δύο ἅγιοι περὶ τὸν 9ο αἰῶνα ἐδημιούργησαν: ἀλφάβητο, λέξεις, μεταφράσεις, πολιτισμὸ, μιὰ κοσμοθέαση -θὰ μποροῦσε τὶς νὰ ἰσχυριστῆ- ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τους καὶ μεταλαμπαδεύεται εἰς τὸν σλαβικὸ κόσμον, ὅλα ἐπιβιώνουν ὡς τὶς μέρες μας.

Σύμφωνα μὲ τὸν Νιχωρίτη, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 12ου αἰῶνος βαθμιαία ἡ κυριλλικὴ γραφὴ ἀντικαθιστᾶ τὴ γλαγολιτικὴ καὶ ἀποτελεῖ πλέον τὸ κύριον μέσον τῆς γραπτῆς παραδόσεως τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης. Ἀπὸ τότε ἕως σήμερον τὸ κυριλλικὸ ἀλφάβητο χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ ὀρθόδοξα σλαβικὰ κράτη²⁴.

Ἐπομένως, οἱ δύο ἅγιοι διεμόρφωσαν τὴν πολιτισμικὴ ταυτότητα τῶν σλαβικῶν χωρῶν πρὶν ἀπὸ 1.152 ἔτη δίδοντάς τους τὴν δυνατότητα νὰ αὐτοπροσδιορίζονται βάσει τῶν πολιτιστικῶν καὶ πνευματικῶν δεδομένων, ποὺ μὲ τόσο σεβασμὸ τοὺς προσέφεραν. Καὶ αὐτὸ διότι δημιούργησαν τὸν σλαβικὸ κόσμον ὀνομάζοντάς τον. Οἱ λέξεις, αὐτὸς ὁ κόσμος ὁ μικρὸς ὁ μέγας τοῦ Ἑλύτη, εἶναι αὐτὲς ποὺ σηματοδοτοῦν τὰ ὄρια τοῦ κόσμου, διότι τὰ ὄρια τοῦ λόγου σηματοδοτοῦν κατ' οὐσίαν τὰ ὄρια τοῦ κόσμου²⁵. Καὶ λέει ὁ Emil Benveniste: *Κάθε φορὰ ποὺ ὁ λόγος ξετυλίγει ἕνα γεγονὸς, κάθε φορὰ ὁ κόσμος ξαναρχίζει. Καμιά δύναμις δὲν θὰ φτάσει ποτὲ αὐτῇ τοῦ λόγου, ποὺ δημιουργεῖ τόσα πολλὰ μὲ τόσο λίγο.* Οἱ δύο ἅγιοι θέτοντας ἑαυτὸν φύτεψαν τὸν δυνάμει σπόρον περὶ τοῦ 9ου αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀνθεῖ ἀκόμη καὶ γεύεται τοὺς καρποὺς τῆς πολιτισμικῆς του κοσμογονίας καθ' ὅλοκληρίαν ὁ σλαβικὸς κόσμος.

22. ΑΥΓΕΡΗ Α., *Ὅψεις τῆς γλωσσολογικῆς καὶ μεταφραστικῆς θεωρίας καὶ πράξης στὸ ἔργο τοῦ Wilhelm von Humboldt* (διδ. διατριβή), Ἰόνιο Πανεπιστήμιον 2010, σ. 396.

23. OBOLENSKY D., *Byzantium and the Slavs. Collected Studies*, London 1971.

24. ΝΙΧΩΡΙΤΗΣ Κ., *Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ὁ πνευματικὸς βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Σλάβων*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 68-78.

25. ΤΣΟΛΑΚΗΣ Χ., *Τὴ γλῶσσα μου ἔδωσαν ἑλληνική*, τ. Α', ἐκδ. Νησίδες, Ἀθήνα 1999.